

Zur Denkmalpflege in Fertőrákos

Fertőrákos műemlékvédelméről

Die Arbeit eines Architekten ist vielseitig, farbig und reich: seine Aufträge verbinden ihn mit den verschiedensten Gebieten des Lebens, mit Sorgen und Freuden. Bei seinen Aufgaben lernt er das Schicksal verschiedenster Leute kennen. Ganz besonders gilt dies bei der Beschäftigung mit Siedlungen, wobei er nicht nur mit einzelnen Personen oder Familien, sondern auch mit ganzen Siedlungsgemeinschaften konfrontiert wird. Ich durfte bei meinen Arbeiten über Fertőrákos tiefgreifende und weit wirkende Erfahrungen machen. Es ist wie wenn man ein Buch in Händen hält, das nicht nur über Fachfragen zu Architektur, Denkmalschutz und Dorferneuerung berichtet, sondern auch auf die Verantwortung und das Schöne bei der Tätigkeit eines Architekten hinweisen kann.

Vor etwa 30 Jahren, also Anfang der sechziger Jahre, war ich erstmals in Fertőrákos. Allein hinzukommen war schon schwierig: Neben einer Dienstreiseerlaubnis brauchte man die Genehmigung der Polizei, um in das Grenzgebiet reisen zu dürfen. Das Dorf liegt auf dem Rücken eines Höhenzugs mit Weingärten an den Hängen zum Neusiedler See. Berühmt ist der Steinbruch mit seinen monumentalen unterirdischen Sälen, die an Ägypten erinnern.

Bei meinem Besuch war das Dorf in der Gestalt wunderschön und harmonisch, gleichzeitig aber bedrückend und traurig. Beidseitig der zur gotischen Kirche und zum barocken Schloß abfallenden Hauptstraße stehen weißgekalkte Häuser, Dreiecksgiebel Fassaden mit jeweils zwei Fensterachsen. Durch die barock erscheinenden rundbogigen Tore zu den Höfen sieht man auf verwahrloste schmutzige Höfe und verfallende Wirtschaftsgebäude. Es mangelte an Liebe und Fürsorge der Eigentümer für die alten Hofanlagen. Die Ursachen des Verfalls wurden mir bei meinen Besuchen anlässlich der Restaurierung des Schlosses und der Wassermühle schnell offenkundig. Die unmittelbar nach dem letzten Krieg anstelle der Vertriebenen neu angesiedelte Bevölkerung zeigte alle geistigen und sozialen Krankheits-symptome einer verwaisten Familie. Die neuen umgesiedelten Bewohner sind unter Zwang gekommen; sie konnten nie eine Gemeinschaft mit dem Ort, mit den anderen Familien finden. Sie haben die verbliebenen Bewohner als Feinde betrachtet. Und diese Gefühle waren gegenseitig. Das Dorfleben war hier am Rande des Landes nur eine traurige Überlebensübung. Dies war überall spürbar.

Glücklicherweise mußte nicht alles zugrundegehen. Die Denkmalpfleger, die auch in den zerfallenden Gebäuden das Schöne und das Wertvolle suchen, sind nicht umsonst hierhergekommen: Sie haben in Fertőrákos nicht nur den architektonischen Wert einzelner Gebäude entdeckt, sondern auch die Bedeutung der Form und Gestaltung der gesamten Siedlung, die Bedeutung der Straßenführung und die Berücksichtigung der landschaftlichen Gegebenheiten bei der Anlage der einzelnen Grundstücke. Sie haben die unersetzbare ästhetische und historische Besonderheit der Bebauung dieser Siedlung erkannt.

In den Jahren 1973 und 1974 konnte aufbauend auf diese Erkenntnisse die eigentliche Planungsarbeit beginnen. Neben dem

Szines és sokoldalúan gazdag az építész munkája: minden feladata az élet más-más területével, gondjával-örömeivel hozza kapcsolatba. Minden feladata más-más emberek sorsával ismereti meg. Különösen így van ez a településekkel kapcsolatos építészeti munka esetén: itt már nem csak egy-egy egyén vagy család vonzásába kerül az építész, hanem egy nagyobb közösségébe; egy egész településébe. Fertőrákossal való építészeti-tervezői kapcsolatom mélyen megrendítő volt s máig ható tapasztalatokkal ajándékozott meg. A Tisztelt Olvasó olyan kötetet tart a kezében, amely az építészet, a műemlékvédelem, a falufelújítás szakmai eszközeinek bemutatásával egyúttal az építészeti munka felelősségére és örömeire is rá tud mutatni.

Kereken harminc esztendeje, a hatvanas évek legelején jártam először Fertőrákoson. Már az odajutás is körülményes volt akkor: csak hivatalos kiküldetésben s külön rendőrhatalósági engedéllyel lehetett ezt a vasfüggöny közvetlen szomszédságában fekvő hajdani mezővárost megközelíteni. A táji környezet csodálatosan gazdag: A Fertő tó felé lejtő, szőlőskertekkel fedett dombok egy gerincvonulatán húzódik a falu. Híres – a háború borzalmai közben hirhede vált – az ősi kőfejtője, melynek hatalmas katlanához és a szinte egyiptomi monumentalitású terméhez fogható aligha akad másutt.

Látogatásomkor a falu szemet gyönyörködtetően harmonikus és nyomasztóan szomorú volt egyszerre. A gótikus templom és a barokk kastély felé lejtő főutca két oldalán háromszögű oromzatú, kétablakos, fehérre meszelt házak sora fogadott, de a barokk ívű kapukon elhanyagolt, piszkos udvarokra, pusztuló gazdasági épületekre lehetett belátni. Szembeszökő, meglepő volt a kép, a gazda szeretetének, a gazdaasszony gondosságának hiánya kiáltott mindenütt.

A fizikai pusztulás okait hamar megértettem a kastély, a vizimalom helyreállítási tervezési munkái nyomán rendszeressé váló látogatásaim során. A háború után kicserélt lakosság az elárvult család valamennyi társadalmi-szellemi-lelki körtünetét mutatta. A kényszerrel jöttek, az ide telepítettek sem a helyvel, sem a sokfelől jött többi családdal nem tudtak közösséget érezni, a néhány megmaradt őslakóra pedig szinte ellenségesen néztek. Ezek az érzelmek kölcsönösök voltak. Így a falu élete itt, az ország periferiálissá tett szegletében szomorú vegetálás volt csupán. Mindezt hűen tükrözte arculata is.

Szerencsére nem kellett mindennek véglegesen elpusztulnia. A romladozó épületekben is szépet, értékeset kereső műemlékvédő szakemberek nem járták hiába az országot: Fertőrákoson is felfedezték nem csak az egyes épületek építészeti értékét, hanem összességük településformáló jelentőségét, az utcavezetésben, a tájhoz és a domborzathoz igazodó telekosztásban és beépítésben rejlő pótolhatatlan esztétikai, történeti, települési karaktert.

Ilyen előzmények után indulhatott meg a tervezői munka az 1973-és 1974-és években. Az egyedi értékű épületek teljes fel-

Aufmessen einzelner wichtiger Gebäude erfolgte die Aufnahme der Fassaden entlang der Straße. Studien zur Ortsgeschichte ergänzten diese Arbeit. Diese Untersuchungen sind als „siedlungstechnische und architektonische Wertanalyse“ bekannt geworden. Durch diese Untersuchungen wurden die Reste der ehemaligen Wehranlagen und Ortsbefestigungen identifiziert. Dabei handelt es sich um Reste der alten Stadtmauer, um den Scheunengürtel und Geländestufen. Die Erhaltung dieser baulichen Anlagen als wichtigstes Zeugnis der spätmittelalterlichen Siedlung war selbstverständlich anzustreben.

Aufgrund unserer Untersuchungen und nach unseren Vorschlägen haben die zuständigen Behörden 1975 den Dorfkern von Fertőrákos unter Schutz gestellt. Nach dieser Festlegung waren die Einwohner zunächst ratlos und glaubten sie dürften jetzt nicht mehr bauen, es sei verboten die Wohnhäuser zu ändern, zu erweitern, zu modernisieren. Sie konnten nicht erkennen, daß sich damit ganz im Gegenteil neue Chancen eröffneten.

Wenn sie nämlich die geschützten Gebäude fachlich richtig instandhalten, können sie jährlich Zuschüsse erhalten und diejenigen, die mit dem Einverständnis der Denkmalschutzbehörde an den geschützten Gebäuden Änderungen durchführen, erhalten zusätzliche finanzielle Hilfe. Es dauerte drei Jahre, bis das Dorf aus seinem Dornröschenschlaf erwachte und man zuerst vorsichtig mit Änderungen und Modernisierungen begann. Inzwischen haben mehrere Hausbesitzer Zuschüsse für Instandhaltungsmaßnahmen bekommen.

Als Ende der siebziger Jahre die Verbote für das Grenzgebiet aufgehoben wurden, kam das Leben wieder richtig in Gang. Die Besucher konnten nicht nur den Steinbruch bewundern, sie konnten auch im Neusiedler See baden und segeln. Auch der österreichische Fremdenverkehr hat viel geholfen. Man lernte nun auch die gepflegten, touristisch erschlossenen Orte auf der anderen Seite des Neusiedler Sees kennen.

Auch von Sopron (Ödenburg) aus hat man Fertőrákos entdeckt: Hier konnte man wohnen. Damit hat der Ausbau der Dachräume begonnen. Mehrere gute Lösungen haben gezeigt, daß auch eingeschossige Häuser zu modernisieren sind und daß darin auch zeitgemäßes Wohnen möglich ist. Auch wurden einige neue Gebäude errichtet, die dem Stil des Dorfes entsprachen. In den achtziger Jahren konnte man feststellen, daß Denkmalschutz dem Dorf nicht schadet, daß er ihm im Gegenteil Rang und Ansehen verleiht. Es wurde offenbar, daß in einer Umgebung, die auf harmonische Weise Natur und Kultur vereint, ein zeitgemäßes und gesundes Leben möglich ist.

Alle diese äußeren Änderungen können natürlich nicht von Dauer sein ohne eine Änderung der inneren Einstellung. Inzwischen ist Fertőrákos keine Siedlung mehr für Leute, die nur vorübergehend hier zuhause sind. Die Bewohner fühlen sich heute als die eigentlichen Besitzer des Dorfes. Neue Gemeinschaften sind entstanden. Sie sehen sich schon als „Lokalpatrioten“. Und dieses Gefühl und dieser Stolz sind ein sicheres Pfand für die Zukunft.

Diese Voraussetzungen mußten erst geschaffen werden. Für den Planer, der mit seiner Tätigkeit am Anfang der aktuellen Umwandlungen in Fertőrákos stand, bedeutet dies: Der Leser wird nun verstehen, was das „Buch“ Fertőrákos vermitteln will. Es will nicht nur von den Anstrengungen eines kleinen Landes, sondern vom gemeinsamen Arbeiten für ein schöneres und besseres Europa erzählen. So soll Fertőrákos ein Symbol einer gemeinsamen europäischen Kultur sein.

mérésén kívül részletes utcaképi felmérés is készült s ezt kiegészítette a falu történetét feltáró tanulmány és egy olyan részletes vizsgálat, amelyet ma talán leginkább „települési és építészeti értékvizsgálat“ címen ismerünk. A feltáró munka nyomán kijelölhetőek voltak a védelmet igénylő utcaképi szakaszok, az egyedi védelmet érdemlő épületek, a falukép meghatározó – s ezért megőrzésre méltó – elemei s főleg a falu védelmet igénylő középkori magja.

Vizsgálataink és javaslataink alapján az illetékes hatóságok 1975-ben védetté nyilvánították Fertőrákos falumagját. Ezen szokványosnak tűnő hatósági intézkedés nyomán szinte bomba robbant a faluban: ha az addig csak elhanyagolt és szomorúan vegetáló volt, akkor 1976-tól szinte megállt ott az élet! A lakosság úgy érezte, hogy merénylet történt ellene, hisz nem engedik építeni, megtiltják, hogy átalakítsa, bővítsé, korszerűsítsé lakóházait. Nem is gondolták – mert nem ismerték a szabályokat – hogy feltételzéseiknek az ellenkezője igaz: a védett épületeket szépen, szakszerűen karbantartók akár évente megkaphatják a karbantartási járulékot s akik a műemléki hatóság egyetértésével alakítják át a védett lakóházat, még pénzbeli támogatást is kaphatnak.

A védetté nyilvánítás után 3-4 évnek kellett eltelnie, míg Fertőrákos lassacskán ébredezni kezdett Csipkerózsika-álmából.

Az első mozdulók az épületek óvatos átalakítói, korszerűsítői voltak. Időközben többen megkapták a műemléki karbantartási járulékot. Az élet akkor kezdett ismét igazán pezsdülni, amikor a határovezeti tilalmak fokozatos oldásával egyre többen jöhettek már nem csak a kőfejtőt megsodálni, de sokan kijutottak a Fertő tóra is fürdeni, vitorlázni. Az ismét magárataláló idegenforgalom igényeit jól kiegészítették az ausztriai látogatások során szerzett tapasztalatok, a szépen karbantartott épületek jó példái. Az állandó lakást kereső soproniak is felfedezték Fertőrákos és talán az ő részükre épültek az első tetőtérbeépítések. Néhány jól sikerült megoldás bebizonyította, hogy az egytraktusos házak is korszerűsíthetőek, ezekben is kialakítható a 20. század igényeit kielégítő lakáskultúra. Megépült néhány, a falu hagyományos képéhez igazodni tudó új épület is. Végül is az 1980-as évekre bebizonyosodott, hogy a műemléki védelem nem okoz kárt a falunak, sőt bizonyos rangot-tekintélyt kölcsönöz. Nyilvánvalóvá vált az is, hogy lehet itt korszerűen élni és harmonikus, kulturált, egészséges környezetet kialakítani.

Mindezek a fizikai változások természetesen nem lehetnének tartósak a tudati, a lelki átalakulás nélkül. Napjainkban Fertőrákos immár nem a jött-mentek, az átmenetileg itt élők települése. Lakói ma már a tulajdonosok helyhez kötött igényességével és jószándékával vallják magukénak a falut. Kialakultak az új közösségek. Az itt élők már lokálpatrióták! S ez az érzés már a jövő biztos záloga.

Ezeket az előzményeket fel kellett idézni ahhoz, hogy a hajdani tervező, Fertőrákos jelenkori átalakulásának egyik elindítója bizton állithassa: hiszi azt, hogy az Olvasó megérti e kötet üzenetét. Azt az üzenetet, mely immár nem csak egy kis ország jobbat akaró erőfeszítéseiről szól, hanem a szebb és jobb Európáért való összefogásról is.

Legyen ennek a nemes szándékú közös Európának egyik szimbóluma Fertőrákos!